

Antal Sándor: Strindberg Svédországban

Lehet, hogy tisztán művészi szempont vezette a német kritikát, mikor Strindberget, mint a 20. század legnagyobb germán drámaíróját állította a német és a németül olvasó nagyközönség elé. Schering, Strindberg német fordítója életfeladatául tüzi ki, hogy a 20. század Goethéjének helyét megvédje és az irodalomtörténet számára biztosítsa. A germánság adta a 18. században Goethét, a 19.-ben Ibsent, a 20.-ban Strindberget! Ez így szép sor, germán sor. Azonban a Schering nemes hadakozásának eredménye nagyon illuzórikus, mert egyrészt Strindberg csak 51 éves korában találkozott a 20. századdal, másrészt ennek az alig megkezdődött századnak legnagyobb drámaírójáról beszélni — legalább is korai. A faji büszkeség és a megszokott szabályos formák szeretete dedukcióra kényszerítette a különben nagyon analitikus németeket. A germánság, a dráma és a 20. század — ez volt a kitűzött eredmény és egy harmincöt éves gazdag írói pálya tág teret ad minden elmélet, minden előleges képlet levezetésére. Minden a lényeges adatok célszerű csoportosításától függ és az előlegesen kitűzött cél már előre meghatározza azokat a tulajdonságokat, melyek az adatot lényegessé teszik. Ebben a jelen esetben lényegtelenek lettek mindazok a vonások, melyek a svéd Strindberget, a költőt és a társadalmi reformátort jellemzik.

Ha még nem is magát az író, hanem a svédeknek felőle való véleményét tesszük vizsgálat tárgyává, meglep bennünket, hogy a drámaíró Strindberg még a legutolsó időkben is csak kicsiny írói és diák-körök kedvence, míg a svéd nép — a társadalom összes osztályait érte most nép alatt — mondhatni kizárólag az elbeszélő és költő Strindberget ismeri. Ezt a jelenséget állapítja meg Bonnier is, Strindberg svéd kiadója, midőn felhívásában említést sem tesz a drámaíróról. „August Strindberg, a *Vörös szoba* és a *Hemsői lakók* költője! Minden svéd ismeri az ő nevét és tudja, hogy milyen jelentősége van ennek a névnek a svéd kultúrára. Mint pusztította el az ő szavainak, gondolatai-

nak súlya a tudatlan és nyárspolgári Svédországot, hogy újat teremtsen helyette . . . Könyveiből örök fiatalság, eléghetetlen cselekvőképesség sugárzik ki. Olyan könyvek ezek, melyek soha sem avulnak el, melyeket minden új generáció örömmel vesz a kezébe . . .” Ennek a véleménynek osztálykülömbőség nélkül való általánosságát igazolják a könyvkiadók, akik az elbeszélő műveket átlag ötször magasabb példányszámban adták el, mint a drámaiakat; a munkáskönyvtárak közül (a stockholmi északi és déli, a göteborgi, malmöi, eskilstunai, gäflei, kirunai, karlstadi, faluni) mindazok, melyek erre vonatkozó adatait megkaptam, hasonló eredményekkel szolgáltak. A stockholmi egyéb nyilvános könyvtárak is, egy kivételével.

Strindbergnek külföldön olyan híres drámáit, mint a *Dödsdansen*, az idén játszották először a Strindberg kis színházában, a *Fadren*-t, melyet Budapesten a Thália mutatott be, szintén csak e két év óta fennálló kis színház közönsége ismeri. Az utóbbi időkből Greta Strindbergnek, a költő lányának színtársulata e darabokat is előadja a vidéki városokban. Tehát a nép szélesebb rétegei nem is ismerhetik Strindberg ilyen irányú drámáit. Amennyiben a stockholmi munkásság ismeri: vampír-dramáknak nevezi őket.

Ama hírhedt könyvek, melyekben saját házaseletét és ezekben a házasság mai formájáról való véleményét adja elő, amennyiben meg is jelentek svédül, nem az intimitásokkal, személyi notivumokkal hatottak, hanem a nyolcvanas évek alvó és nyárspolgári Svédországának jellemzésével.* E könyvek egy részének mégis nagyjelentőségű társadalmi hatása volt, sőt épen napjainkban testesülnek meg legpregnansabban a Strindberg házassági elvei.**). Tudnunk kell azonban, hogy a Strindberg „nöellenes” műveinek két forrása, ennél fogva kétféle természete is. Egyik csoport a megsértett férfi, a nemi és egyéb érzelmeiben meggyalázott, kigúnyolt Strindbergnek, a személynek szubjektív igazságtalan, nagyon sokszor művészietlen, de szenzációs könyveit tartalmazza. Típusa ennek a svédül meg sem jelent *Die Beichte eines Toren*.

A másik fajta antifeminista könyvek tulajdonképpen nem a nők ellen irányultak, hanem a nyolcvanas évek művészeti és társadalmi felfogása ellen, mely a nőt a férfi, az ember fölé

* Mortensen: *Fron Aftonhlandet till Röda Rummet*.

**A városi lakosság, különösen a munkásság körében a nő nemi érintetlensége sem az erkölcsöségnek, sem a női becsületnek nem kritériuma. A pártában maradás, a vén lányság egyáltalában nem szégyen, nem gúny és nevetség tárgya. A szabad házasság nem csak a munkások között, hanem a felvilágosodott polgári osztályban is annyira gyakori, hogy az 1908-ban Stockholmban született gyermekek 51 százaléka törvénytelen, de apja kívánására az apa nevét viseli. A polgári osztály nőinek mintegy 75 százaléka termelő munkát végez. A nálunk közönséges udvariassági formák (kézcsók stb.) kivesztek.

emelte. Strindberg nemének árulóját gyűlölte ez irány vezérében, Gustaf af Gejerstamban. Mint valami betegséget, mint a társadalmat békókból tartó szégyenletes betegség terjesztőit semmivé akarta tenni a férfi-nőket, egyenjogósítani akarván a férfiakat. Az ő irányzatának társadalmi hatása nagyon érezhető ma. Azonban ez a strindberginek elnevezett irány nem új és nem is strindbergi, mert szükségszerűen létrejön mindenütt, ahol a nők valamely társadalmi osztályban több hatalommal bírnak, mint amennyi jelentőségüknél fogva megilletné őket. Gondoljunk csak a *précieuse*-öket, a tudós nőket leíró Molièrere és most legutóbb a Björnson új darabjára.* Kettős oka van annak, hogy ezt, a férfi-renezánszra való törekvést a német kritika olyan nagy újjongással fogadta. Egyik ok az, hogy ezek az autóbiografikus jellegű könyvek nagyon alkalmasak Strindbergnek, az embernek pszichológiai kifürkészéséhez.

Kétségtelenül tudományos szempontból mérték meg Cuvier és Turgenjeff agyvelejét. Lehet, hogy tudományos szempontok vezetnek bennünket akkor is, mikor a zsenik apró, emberi sajátságait vizsgáljuk. Annyi azonban bizonyos, hogy ezirányú érdeklődésünknek azonos jellemvonásai vannak akár Szent Agoston, akár Rousseau, Goethe, Krapotkin önéletrajzát kutatjuk. Mint a gyermekek, szeretjük szétbontani az óra szerkezetét, megkeresni: hol ketyeg? Osztályozzuk, válogatjuk a kínálkozó emberi dokumentumokat, hogy rátaláljunk arra a részre, mely a zseniben a zsenit teszi. A dualisztikus világnézet kényszerítette ránk ezt az örökséget, hogy még mindig keressük a léleknek „legnemesebb, alkotásra alkotott” részét.

Autóbiografikus tartalmú könyvei alapján nem lehet megoldani a Strindberg pszichológiáját, mert ő a szemérmes lírikusok fajtájából való. Magáról mindig csak annyit mond ezekben a könyvekben, amennyivel bebizonyítja és megvédi lényegesebb cselekedeteinek jóhiszeműségét és logikus voltát. Iparkodik objektív lenni, de ez természetesen nem sikerül, mert időben sem távolodott el eléggé az eseményektől. Ilyen kétes értékű és hiányos adatok alapján Esswein sem végezhetett eredményes munkát,** noha nagy apparátussal dolgozott. Még a mindig értékes emberi dokumentumokat is egyensúlyozónak volt kénytelen használni a spekulatív okoskodás kötéláncában.

A „nőgyűlölő”-nek hírhedt nevét a német kiadó üzleti szempontból jól kihasználhatta, ha az ilyen irányú közvéleményt ügyes reklámmal, a szerző családi ügyeinek szellőztetésével megerősítette.

Strindberg jelentőségével foglalkozva, haladjunk el a le nem írott írói En előtt, mert Strindberg könyveivel és nem emberi mivoltával lett fontos tényezője a svéd kultúrának. Könyvei révén olyan nemzeti értéket adott Svédországnak, mely elide-

* Björnson: *Naar de ny vin blomster*. (Mikor az új bor érik.)

** Esswein: *August Strindberg, ein psychologischer Versuch*. München, Piper & Co.

geníthetetlen, kamatozó, épen mint a trollhättani vízesés. Ő is, mint minden igazi nagyság, temérdekét dolgozott és munkájára nagyon alaposan készült, tanult. Tanulmányainak, munkálkodásának, általában művészetének sajátosságai szociológiai szempontból csak annyira fontosak, amennyiben hatottak. Itt már két részre kell osztanunk a Strindberg életét. Nem kora vagy vallásos meggyőződésének foka szerint, hanem aszerint, hogy a társadalomban, az emberek között élve dolgozott-e, vagy pedig elszakadva minden emberi társaságtól a külföldön vagy karlavägeni magányában élt. Életének utóbb említett szakai kezdetben rövidek, jelentéktelenek voltak. Az utolsó évtizedben azonban már csaknem minden kontaktusát elvesztette a társasélettel, a társadalmi mozgalmakkal. Ebben az időben írott munkáinak a mi szempontunkból még akkor se volna jelentősége, ha ezek a művek különben tökéletes művészetet adnának. Mert nem élvén a társadalomban, csak külső jelenségeit látja az egyes rétegek forrongásának. Az okot, a célt nem ismeri, tehát nem is érti. Nem mondhat súlyos véleményt egyik ellen, egyik mellett. Ennek, a ma élő, elismert svéd írók között lábra kapott rezerválságnak eredménye és jellemző tünete, hogy a közelmúlt óriási jelentőségű gazdasági küzdelemben, mely az egész országot lázas izgalomban tartotta: se Strindberg, se Hallström, egyetlen jelentős svéd nagyság se szólalt meg.

A Strindberg igazi miliője tehát a nyolcvanas évek svéd társadalma. Ez a társadalom — ha olyan volt, mint aminőnek Strindberg leírja és az egykorú sajtó bírálatával becsületesen tanúskodik az ő leírása mellett — máig roppant nagy átalakuláson ment keresztül. Bizonyos, hogy ebben az átalakulásban nagyrésze volt annak a könyvsorozatnak, mely a Strindberg nevét viseli. Ezek között vannak a híres drámák, a *Pokol*, a *Szolgáló fia* (három rész), *Legendák*, *Egyedül*; azok a művek, melyek a szerző életkörülményeire is vonatkoznak, melyek azonban kevésbé ismeretesek a legutóbbi időkig a nép előtt. Azonban külföldön, különösen Németországban ezekkel aratott nagy sikereket. Hogy ez a siker mennyire hatott a svéd művészvilágra, azt legjobban a Bergh Strindberg-arcképe és az Eldh mellszobra mutatja. A fiatal leánytestnek, az üde ifjúságnak szobrása atlétanyakú, bivalyhomlokú titánt ad mellszobrában. Megtagadja magát, ép úgy, mint Bergh, aki a legmagasabb fokú felindulásban, valami nagy szenvedély kitörése előtt ábrázolja Strindberget. Ez az ember most csak szeme pillantásával is már hajókötelet tud szétszaggatni. Sem a középosztályban, sem a munkáslakásokban nem találtam e művek másolatát. A nép múzeumokból, kiállításokból ismeri, de nem érti. Csodálkozva, szinte megdöbbenve kérdi: Ez volna a *Svéd sorsok és Kalandok*, *Mesék*, *Halásztörténetek*, *Húsvét* és *Olof mester* szerzője? Mert a svéd nép úgy ismeri Strindberget, mint e művek szerzőjét. Ismeri, szereti és lelkesedik érte. A svéd Strindberget, a poétát Carl Larson, a legégyénibb svéd grafikus művész ábrázolta legmegértőbben.

A fellépő Strindberg naturalizmusa súlyos, forradalmi támadást jelentett a svéd irodalomban, de a finomlelkű művelt nőiírók köreit nem zavarta. A nép azonban az ő naturalista könyveiből szokott rá az olvasásra anélkül, hogy értékelné tudta volna a Strindberg új művészeti eszközeit. A forradalmi tartalom csaknem évtizedeken át teljesen lekötötte az olvasók figyelmét, az új formákat észre sem vették. A nép sokszor a fogalmi körét meghaladó könyveknél (*Vörös szoba*) is megérezte, hogy itt az ő ellenségeit támadják. A Strindberg harci módja pedig annyira meggyőzte a népet a támadás igazságos és őszinte voltáról, hogy mikor az érzelmeiben, gondolatvilágában és érdekeiben súlyosan megsértett polgárság halált kiáltott az íróra, az egész nép védelmébe vette őt a polgársággal szemben. Strindberg öntudatosan készült és lépett a társadalmi reformátor útjára, a munkásság és a parasztság azonban csak ösztönszerűleg érezhette meg az arisztokrata természetű íróban a maga emberét. Az a kép, melyet az alig harmincéves Strindberg *Az új állam* egyes részeiben egyszerű olvasói elé tár, nem a stílus szépsége, nem az újszerű tartalom vagy az író őszintesége révén hat. E könyv jeligéit olvasva épen nem azokat az eszközöket látjuk, melyeket forradalmár fiatal írók az egyszerű néppel való közösség megszerzésére felszoktak használni. „A mai napon először üdvözlöm a fiatal Sveát. Fájdalommal teszem ezt, mert én szerettem az ő anyját, akit tegnap temettünk el, és akinek középkori ruhája alatt igazi svéd szív, örökifjú szív dobogott. Félelemmel üdvözlöm, lehet, hogy talán azért, mert nem ismerem olyan jól, mint az öreget. Ő mindenestre fiatal; első lépései talán akadozók lesznek; azért a mi kötelességünk lesz, hogy támogassuk őt, és mi ezt szeretettel fogjuk tenni. Talán még nevelésre is lesz szüksége. Akkor mi nevelni fogjuk őt gyöngéden, de komolyan, úgy, hogy azzá váljék utódaink számára, ami az elköltözött nekünk volt. És hogy ne csak olyan szeretett legyen, mint a régi, hanem épen olyan boldog, erős és szabad.” Ezt Henning Hamilton mondja. Ki az a Henning Hamilton? Erre így felel Strindberg*: „... Ő az utolsó száz esztendőben Svédország legfinomabb államférfia. Külseje nagyon egyszerű, arca nem fejez ki semmi fölösleges értelmiséget, keskeny és nyomott . . . Ismeri az államtudomány összes titkait, a diplomácia fufangjait. Dicsérettel végezte el Karlstadban mind a nyolc osztályt és mint államférfi tanulmányait a trónörökös társaságában folytatta Parisban és Vichy-ben, ahol naponta láthatta III. Napóleont. És ennek roppant nagy befolyása volt későbbi államférfiúi pályájára. Hazajövet, egy év múlva vallásügyminiszter lett. I. Oszkár halála után egyidőben viselte a külügyminiszteri tisztséget, püspök volt Linköpingben és rendőrfőkapitány Stockholmban. E sokoldalú elfoglaltsága dacára arra is volt ideje, hogy főispán legyen Skoneben, elnök a Hitelbankban és igazgató a Kropps-féle kőszénbánya társaságban. Egy közönséges embernek egész idejét, munkaerejét igénybe vette volna e foglal-

* *Illusionernas dagar.*

kozások akármelyiké, de neki rendkívüli munkaképessége volt.” És így folytatja tovább az ország tényleges urainak jellemzését a forradalmak és jubileumok idejében.

Akár saját koráról, akár a dicsőséges svéd múltról, a nagy-svédék büszkeségéről ír, szatírját valami mélységes, meggyőző humor hatja át. Épen ez a humor tette azt, hogy a munkásnép egyszerre hivatott tanítójának fogadta el Strindberget, az igazság megnyilatkozásait látta könyveiben. Az apró, tartalmukban nagyon egyszerű elbeszélések a szószeros értelmében megnyitják az addig csak kétségeskedő munkásság szemét és betekintést engednek az uralkodó osztályok zárt palotáiba. A jogtalanok most először merik szemügyre venni a polgárságot, észreveszik ennek a lefelé zsarnok, fölfelé dörgölődző rendnek gyarló tulajdonságait, a törekvéseinek elérésére való sokszor mulatságos, törvénytelen eszközeit. A „felsők”, a nagy hivatalnokok és tisztek, akiket a nép magánál különb teremtményeknek tartott, lassan emberi nivóra kezdtek sülyedni. A különben konzervatív természetű svéd nép egy évtized alatt megtanulta, hogy nem a legfontosabb társadalmi osztály áll a kormánykerék mellett, hanem az, amelynek alkalmá is van a hatalom megszerzésére.

Az üzleti irodákban, bankokban és részvénytársaságokban elhelyezkedett polgárságnak nem mondott Strindberg újságot, csak elárulta titkaikat. Évvel azután engesztelhetetlen gyűlöletet ébresztett maga ellen. Ennek a gyűlöletnek kortörténeti jellege is van, mert a Strindberg bojkottálásának, lehetlenné tevésének művében találkozunk először a svéd polgársággal, mint öntudatos osztállyal. Ez a gyűlölet ma mélyebb és erősebb, mint születésekor volt, mert a polgárság is öntudatosabb és szervezettebb.

Az előkelő osztály, a nemesség kinevette a kis forradalmárt és szónéklül mutatott a herregordok nagytermeinek falát díszítő dán-, orosz-, németverő ősökre, a múzeumokban őrzött pergamenekre, a Lovag-ház menyezetére festett, megszámozott címerekre, a svéd história lapjait díszítő acélmetszetekre, a Storkyrka zászlóira és a XII. Károly csizmájára. Erre a nemes, öntudatos gesztusra jött meg a válasz a *Svéd sorsok és kalandok*-ban, az egyik legelterjedtebb svéd könyvben. Ezekben, a nagyon sok kiadásban megjelent regényes, sokszor középkori tárgyú elbeszélésekben gyöngéd szeretettel szedi le Strindberg az iskolás-könyvek emberfeletti lovagjainak vértetét és az így levetkőztetett hősoket valódi nagyságban mutatja be az olvasónak. Strindbergnek a történeti múltat rekonstruáló elbeszélő művei, művészi tökéletesség szempontjából egy fokon állanak France hasonló tárgyú könyveivel. Azonban ezekben a novellákban svéd ír a svédekről és ha a gondolatok mélységében, a történeti idők világnézetének ecsetelésében a *Nemesített gyümölcs*, *Pártfogó* és *Új fegyverek* kivételével legtöbbször elmarad Strindberg nagy francia kortársa mellett, az ő novellái mégis forróbbak, súlyosabbak és hatásosabbak, mert nem az emberismerő, megértő nagyember, hanem

a nagy svéd ír a maga fajtájáról, a kicsi és kicsinyes, jövőtlen Svédországnak szerető fia vezeti a tollat.

A történeti miniatűrökben nem mondja Strindberg, hogy zúzzátok be a Lifrústkammer üvegszekrényeit, tapossátok szét a hagyult bársony és hermelin palástokat, törjétek szét a drágakövekkel kirakott fegyvereket, dobjátok tűzre a régi lomokat. Nem tanítja népét ilyesmire. Csak megmagyarázza, hogy Gustaf Erikson Vasa kiváló, derék ember volt ugyan, de nagyságra nézve fél akkora sem volt, mint a Nordiska Múzeum lépcsőházában levő szobor. És hogy XII. Károly idejében nem is volt olyan nagyon boldog a svéd, továbbá, hogy azok a vésett címeres, szerafim-renddel ékesített páncélok erősek ugyan, de egy jó eskiltunai késsel apró kockára lehet vágni majdnem mindegyiket. Strindberg maga csak annyiban rombol, hogy az északi szokás szerint különben is kicsi ablakok túlszéles keresztfáját kiveri, rábocsátja a napsugarat a történeti mumusokra. Megfosztja a múzeumi, leltári tárgyakat fetisszerű jelentőségüktől, hogy a nép fia ne álljon félelemtől reszkető térdekkel egy fabáb előtt. Még akkor se, ha ez a fabáb a diadalmas X. Károly lovának a szerszámaival viseli. Strindberg nem teszi nevetségessé az ősoket, hanem szeretettel, sokszor szeretetteljes fájdalommal mutatja be cselekedeteik, szándékaik nagyon emberi természetét. Megértő humora az összes gyenge-erős alakokat érhetőkké és elfogadhatókká teszi. Még azokat az ősoket sem bántja, akik száz év előtt Poltavától Stockholmig futottak. Csak azt nem találja természetesnek, hogy eme ősök érdemeiért valamennyi dédunoka ma is közpénzekből jutalmaztassák. Ezen a ponton már elhagyja humora, már nem kímél, nem simogat szatirája, hanem vág, szúr. Ha erről van szó, azok se menekülnek, akik már századok óta a föld alatt pihennek. Jellemző példa erre a *Mons Hund* család nemességének története.* Magnus Ladulos király a norvégek ellen való háborúja közben Tivedenben ingerült, beteg lett. Az orvosok a király szórakoztatására kivégzést vagy vadászatot ajánlottak. Parasztot nem lehetett fogni a környéken, katonája meg úgyis kevés volt a királynak, ezért a vadászatot választották. Ép aznap fedezték fel a közelben egy szarvasfalka nyomait. Azonban kutya nem volt! A király állapota pedig egyre rosszabbodott. Néhány napi kétségbeejtő reménytelenség után vonítás hallatszott a legsűrűbb erdőből. A katonák boldog örömmel dobták sapkájukat a levegőbe. A király kijött sátrából, hogy megmentőjét lássa. De várt vadászkutya helyett a tábor-szernagy szolgálja Mons lóvakaró futott az erdőből négykézláb a király elé. Meg akarta gyógyítani a királyt. A tanácsosok előbb nevettek, de azután megijedtek.

„— Mit tudsz? kérdezte a király fáradtan.

— Ugatni, Felséges Uram!

* *Claris majorum exemplis, eller ärfilgheten után moral.* Väggsåktans berättelse om numro 806.

— Nagyon helyes. Fel tudod hajtani a szarvast?

— Nem, nagy állatra nem ugatok, mert az visszaüt. De nyúltól, mókustól és egyéb apró állattól nem félek.

— Nagyon helyes. Én ugyan eddig még sose vadásztam nyúlra lóvakaróval, de ez mégis szórakoztat, mert újság. Rajta kürtösök! És te nyergeltess főlovászmester.

Délig a király három nyulat lőtt és nagyon jókedvű volt. Mons-ot a lóvakarót előhívták, hogy átvegye a jutalmat.

— Pénzt akarsz-e vagy pedig címet? Válassz, mert csak az egyiket kaphatod!

— Címet, Felséges Uram!

— Térdre, kutya!

A lóvakaró Mons letérdelt, hármat kapott a vállára és mint nemesember kelt fel.

— Három kutyafej legyen a címeredben kitűnő szolgálataid emlékéül. Mivel azonban a hiúságod nagyobb volt a tehetségednél: sisak helyett három pávatollad legyen. Szabad vagy Mons Hund; menj, sokasodj meg és foglald el a földet!”

Súlyosabb és mélyebben sebző fegyvereket használt Strindberg az uralmon épen berendezkedő polgárság ellen, mert hiszen csak ezt volt érdemes támadni. A nemesség már névleg is alig volt uralkodó osztály, az pedig nem a nép érdekeit sértette, hogy az udvari etikett szerint az alhadnagy előkelőbb az uppsalai egyetem rektoránál. A *Házasodni, Külön, Vörös szoba* már teljes erejéből támadja a polgárságot azokon a területeken, ahol ez sérthetetlen szentségekké próbálta avatni az érdekeit védő korlátokat is. Ezek a könyvek etikai, általában társadalmi szempontból félreismerhetetlen progresszív, forradalmi tények. Ennek ismerte el kora is, mikor a *Giftas*-t elkobozta, és szerzőjét a fennálló társadalmi rend ellen való merényletért büntetni akarta. A munkásság már akkor jól ismerte Strindberget és megfelmertése előtt olyan ünneplésben részesítette, amelynek párját sem azelőtt, sem azóta nem látták Svédországban. Huszonöt év előtti napilapok igazolják, hogy a felsőosztályok egyes kisebb körei tették pornografikus szenzációvá e kötetek szubjektív megírásait. Csak a felsőosztály talált frivolitást e könyvekben, mert csak ő keresett, neki volt szüksége rá. Ez idő óta nagy változásokon ment át a svéd közélet, a svéd munkásság és Strindberg is. Nagyon különböző természetű és értékű könyvei jelentek meg ez idő alatt. A svéd nép konzervatív abban az értelemben, hogy megbecsüli a kapott értékeket dátumra való tekintet nélkül. A Strindberg művei is nem egymás tetejére, hanem egymás mellé kerültek, úgy, hogy a *Kék Könyvek* megjelenésekor is látszottak a többi kötetek sarkai. Strindberg arcképe a stockholmi Népházában a Sven Adolf Hediné mellett, az úttörők között van.

A Strindberg művészi ereje két irányban klasszikus tökéletességű: az ember érzésvilágának és az embert körülvevő természetnek ábrázolásában. A természet szeretete és roppant mély természetismerete nem teszi leírásait pepecseléssé. De egyúttal a monumentális is hiányzik leírásaiból. Ez azonban hatás szempontjából nem káros, mert művészeti monumentalitással kulturálan tömegekre nem is lehet hatni. Strindberg nem stilizál és ilyen szempontból nem is modern.

A svédek általában természetkedvelők. Nyári szombat-délutánokon a munkáscsaládok tízezrei hagyják el a várost, a hágai, hornsbergi, iiljeni erdőbe, Lidingöre vonulnak, másfelnapra való élelmiszert vive magukkal, felkeresik a Målar apró szigeteit és csak vasárnap este térnek haza. A virág szeretete annyira általános, hogy amelyik családnak virágra nem jut, az legalább egy leveles galyat szerez és avval díszíti naponta szobáját. Munkából hazatérő emberek, asszonyok kezéből alig hiányzik a leveles ág. A negyedfélszázezer lakosú fővárosban nem mehetni tíz percig, hogy az ember fás, virágos teret ne találjon. És még itt is, ezeknek az embereknek is feltűnik a Strindberg természet-szeretete. A biztonságnak különösen jóleső érzete fogja el az embert, mikor a kőből épült, gipszdíszektől mentes stockholmi házak tövében elhalad. Ez a kellemes érzésünk megvan akkor is, ha a strindbergi alakokat útjaikon elkísérjük. Mindenütt amerre járunk, a jó, biztos igazi földet érezzük lábunk alatt. A távolban nem kékes-szürke kísérteties fákat, hanem fenyőerdőt látunk. Ha ősz van, a kékes fák alatt nem zörögnek csizmánk alatt a sárgult falevelek, hanem csak tobozok és száraz galyak. A hegyoldalon az a sötétruhás, bánatos lány nem illatos piros virágot, hanem illattalan cikláment szed. Még utópisztikus írásaiban sem fenyeget az a vesztély, mely a modern elbeszélő művek nagy részében általános, tudniillik, ha nem kapaszkodunk eléggé a hős karjába, minimális figyelmetlenségünk következtében lecsúszhatunk a semmibe, az ürbe. Eltekintve attól a számos esettől, mikor a hős egy egész regényen át a legsúlyosabb lelkiválságon megy keresztül, országra szóló kérdéseket old meg, anélkül, hogy egyszer is földet érne a lába!

Akkora természettudományi műveltség rejtőzködik a Strindberg leírásai mögött, hogy ez a műveltség soha sem bánt, valóban el van rejtőzve. Nem vesszük észre, mint ahogy járásközben nem veszünk tudomást lépéseinkről. Ezért ott, ahol ennek a jellemzésnek helye van, nevezetesen az elbeszélő és lírai művekben, ez már részben biztosítja a mű sikerült voltát. Társadalmi szempontból nagyon fontos, hogy a természetnek strindbergi ábrázolása nagyban hozzájárult a svéd nép olvasási kedvének fokozásához. A nép természetesen nem ismerte fel az író új művészi kvalitásait, csak azt érezte, hogy az új író nem úgy ír, mint Almqvist, mint a többiek. A Strindberg becsületességét, igazmondását beigazolva látták a svéd szigettenger halászeit, mert ráismertek magukra, szigeteikre, halaikra. A városok meg-

lepetve ismerték fel utcáikat, levegőjüket, életüket a Strindberg könyveiben, ezért feltétlenül esküdtek az író törekvéseinek helyes, véleményeinek igazságos voltára, hiszen valóságos ismerős helyen kezdődik minden, aki ott volt talán láthatta és ellenőrizhette is. Goethe is írja Önéletrajzában, hogy már gyermekkorában feltűnt neki, mikor apró barátainak saját, kitalált meséit elmondotta, azok a történetek érdekelték a gyermekeket legjobban, melyek valami valósághoz fűződtek, egy magas, ismerős kőfalhoz, annak oldalában levő kilincsnélküli, zárt vasajtóhoz.

Hogy a természet sehol sem staffázs a Strindberg műveiben, hogy az írónak sehol sem kell dekoratív foltokat szerkesztenie, hogy a valóság érzetét ébressze, azt a felsőosztályok nemcsak hogy nem méltányolták, hanem Strindberg egész nemes naturalizmusát unták, sőt meg is vetették. Ez azonban úgy látszik, nem volt a nyolcvanas évek művelt svéd társadalmának speciális tulajdonsága. Gorkij ugyanezt írja *Varenka Olessof*-ban az orosz középosztályról.

Emberalakjainak jellemzésében már csak bizonyos esetekben éri el Strindberg a művészi tökéletességet. Ott, ahol a jelen vagy a múlt körülményeinek ismerete, a történettudomány meg a pszichológia kielégítő és eredményhozó segítségek, ott a Strindberg alakjai legtöbbször nem csak hogy húsból és vérből való eleven emberek, hanem középkoriak a középkorban és jelenkoriak a jelenben. Mai alakjai mind egész emberek. Még regéiben és meséiben sincsenek felruházva természetfölötti tulajdonságokkal. Azonban a régmúlt idők embereinek gondolatvilágának ábrázolásában csak a legkritikább esetekben produkál tökéletes munkát. Ha a környezet és a történeti korszak kítűnően is van rekonstruálva, ha ezeken tanulmányai és történeti érzéke révén teljesen uralkodik is Strindberg, önmagán nem tud uralkodni akkor, ha ezek a múltba helyezett alakok beszélni kezdenek. Közelebbről vizsgálva a nálunk sajnos teljesen ismeretlen középkori novellák alakjait, észrevesszük, hogy ama főalakok mögött, akik filozófálnak, az erkölcsök, a vallás, a társadalom jövője fejlődéséről, esetleg a művészetről beszélnek, eme alakok mögött többnyire a nyolcvanas évek társadalmi reformátora, maga Strindberg áll. A legkorszerűbb viszonyok, a legjobban jellemzett érzelmi világ harmóniáját megbontja a nevelő, oktató, reformáló Strindberg. Ezen a téren messze elmarad Kemény Zsigmond mögött.

És érdekes, hogy ennek az épen nem művészi elemnek rendkívül nagy hatása volt a svéd népre. Nem csak azért, mert a Strindberg értékmegállapításai következtében megszabadult a nép az összezugsugorodott és könnyűvé lett daliás hősök súlyától, hanem valami önbizalommal párosult, jóleső bizalmatlanság is ébredt benne a felső osztályok, általában a tekintélyek ellen. Az iskoláskönyvek közmondás-bölcsességét, a történeti könyvek igazságait az ellenfél fegyvereinek kezdte tekinteni a nép. Általában kritikával fogadott minden nyomtatványt, mindent, ami felülről jött. Ellenben a Strindberg igazáiban föltétlenül hitt.

Annélkül, hogy vállalkoznánk arra az erőnket meghaladó feladatra, hogy a Strindberg pszichéjét jellemezzük és megvilágítsuk, mégis rá kell mutatnunk a Strindberg írásaiban minduntalan felmerülő művészietlen, de a svéd nép fejlődésének tekintetében korszakot alkotó elemek eredetére. Esswein szerint a Strindberg fausztai természetében rejlik annak a mindent tudni-akarásnak az oka, mely őt a boncoló-teremtől a színpadra, a festészettől a természettudományokhoz, ezektől a költészethez vezette. Nem tartjuk szerencsésnek ezt a hipotézist, mert a Strindberg műveiben nem a dolgok mélyét kereső, a lét titkainak megoldására törekvő, a tudósokat és tudományokat nagyra-becsülő léleknek a vergődését találjuk. Sem a harmincéves, sem a hatvanéves Strindberg nem mutatja a fausztai karaktert. Strindberg nagyon sokat tanul, de a tudományokat sohasem tiszteli meg műveiben. Ellenben az áltudósok és az áltudományok ellen egész sor könyvében hadakozik.* Utolsó könyveiben pedig egyenesen támadja a természettudományokat.** Tehát legalább is indokolt az a célunk, hogy a Strindberg sokoldalú és alapos tudásra való törekvésének kulcsát ne az ő állítólagos fausztai természetében, hanem egyéb valószínűbb okokban keressük. Előbb említettük, hogy Strindberg tudatosan lett társadalmi reformátor. Ő népének vezére, tanítója akart lenni; erre a népvezéri pályára készült akkor, mikor a látszólag egymástól nagyon távoleso művészetek és tudományok tanulmányozására adja magát. A tudás nem célja Strindbergnek; ő tanítani, nevelni, vezetni akar, ezért sok tudományra van szüksége. Mint népvezér (majdnem görög értelemben) állandó, közvetlen érintkezésben akar lenni népével, nemcsak azért, hogy ő maga taníthasson, elvégezze egy nagyember munkáját, hanem, hogy ellenőrizhesse azokat, kiknek a segítségére rá van szorulva. Ez a szakértői, ellenőrzői szerep, melyre Strindberg lelke mélyéből vágyódott, nem valami különös, másnál elő nem forduló cél. Temérdek ember törekszik erre, de kevesen indultak akkora készületséggel, mint ő. Strindberg egy nagy elme teljes erejével készült pályájára, mely a tudományok legtávolabb eső területein való tájékozottságot követelte. A nagy tömegekkel közvetlenül akart érintkezni, ezért akart színész lenni, ezért lett drámaíró. Autobiografikus műveit olvasva, látjuk, hogy se házaselete, se színészi, írói, drámaírói sikertelenségei nem okoztak neki akkora fájdalmat, mint mikor a színpadi női ruhákban való szakértelmét első felesége semmibe se vette.*** A tanításra, vezetésre való törekvés annyira kidomboiodik némely műveiben, hogy nemcsak veszélyezteteti, de tönkre is teszi egyes műveiben a művészi harmóniát. Csak az *Utópiák a valóságban* egyes darabjaira, *Akit nem hívtak* végére, a *Gót szobára* utalok, a *Kék könyvek*-et nem is számítom.

* *De lyckselighatens ö. Det nya riket: Vora entreprenörer.*

** *En blo bok; En nya blo bok; En blo bok den tredfe.*

*** *Die Beichte eines Toren.*

Abban, hogy e célját egészen nem érte el, nagy része van a Strindberg túlságos lelkiismeretességének és szinte beteges érzékenységének. A rosszakarattal, gyanúval, a vetélytársak féltékenységgel és hiúságával nem tudott vagy nem akart megbirkózni. Vagy talán nem tudott megbarátkozni avval a gondolattal, hogy céljának elérésére pozitív munkán kívül egyebet is kell végeznie. Jóakaratóban, hiúságában megsértve teljesen visszavonult a társadalomtól, a világról sem akart többet tudni, mint amennyi a *Die Woche* heti számaiban feltalálható. Nem jutván sem szóhoz, sem néphez, kénytelen alakjainak háta mögül beszélni. Ott, ahol ezek az alakok rokonok Strindberggel, a gondolkodó emberrel, ott nincsen baj, nem szenved a művészi forma. De a Strindberg-könyvek alakjai nagyon különböznek egymástól és az írótól, hiszen még a drámai alakok is novellisztikus természetűek. Ebből származnak azok a művészeti ellentmondások, melyek miatt Strindbergnek egyetlen nagyobb műve sem tökéletes. De épen ilyen irányú tökéletlenségük révén lettek ezek a művek a svéd társadalmat átalakító energia forrásaivá.

Kizárólag a svéd népre való hatás megismerésének céljából vizsgálva a Strindberg írói sajátságait, a népvész után a lírikus regélő következik. Jelentkezzék ez a líra költeményben, regében, mesében, kamarajátékban vagy elbeszélésben, mindig van valami különös, nehezen körülírható sajátsága. Nem ez az egyéni líra teszi őt nagy művésszé, de talán ez különbözteti meg mindenki mástól. Az alakok érzésvilágának jellemzésében mester, a szónak legnemesebb értelmében. De nem bánik egyforma szeretettel alakjaival. Mikor a fizikailag gyengékkel, a későn vagy jókor születettekkel, a helyüket nem találókkal foglalkozik, szinte a saját szívének vérével építi fel őket. A természetnek harcra képtelen fiai a Strindberg műveiben mind nagy gyermekek, akik valami megmagyarázhatatlan forrásból temérdek tudást, tehetséget, érzést, különösen érzést kaptak vagy örököltek. Csakhogy mindezek a szép és nagy tudományok nemcsak, hogy fölöslegesek és értéktelenek, hanem egyenesen gátlók a küzdelemben, sőt legtöbbször ezek buktatják el a természet-embert. A kiválót épen kiválóságai buktatják el. Nem is kell valami nagy éleslátás ahhoz, hogy az ember ezekben az ügyefogyottakban Strindbergre ismerjen. Szerencse vagy szerencsétlenség, hogy a pompás, érthetetlen de csodálni való természetnek annyi közönséges-ember fia van, aki egész életében nem látja meg anyját és sokszor szinte öntudatlanul gázolja le kiváló testvéreit. Strindberg minden pártos szereteté mellett igazságosan ítéli meg a közönséges embert is. Amint ő bemutatja, a kiváló és az átlagos ember találkozása nem is mehet küzdelem számban, mert hiszen a kiváló sorsa már jó előre meg van pecsételve. És ezt mindenki, az ellenfél is tudja, ezért a karját se emeli fel ellene. De ő maga sohasem tudja, hogy nem erre a világra való. Ő maga kiválóságának érzetében

bizalommal indul az életnek. A rosszról kevés fogalma van, a közönyösségről azonban egyáltalában nincsen fogalma. Az ő részéről a harc egy oldalon a szorosan vett létért való személyi küzdelmet jelenti, az összes többi oldalokon a köz, az emberiség boldogságáért, jövőjéért vívatik.

Ezek az alakok még akkor se vihetik előre az emberiséget, ha előbb saját maguk érvényesülését próbálnák meg és intéznék el. Csakhogy önzetlenül a megfordított sorrendet használják és — a mese, rege keretek kivételével — elpusztulnak. Az átlag tömeg, ha észre is veszi a megváltói pályán levő kiválóságot, semmi pozitív erő kifejtést sem végez ellene. Rendesen városban lakik, ha nem is szereti, de természetesnek találja a felsőbbiséget, vagy mint felsőbbiség bölcseségnek tartja a maga véleményét, saját beszédének visszhangját tökéletesen bizonyító érvként idézi fel, érdekeinek bolygatását szentségtörésnek hirdeti. Elsősorban a saját dolgát intézi el és csak másodsorban foglalkozik azokkal, akikről feltehető, hogy őt érvényesülésében akadályozhatnák. Ilyen működését közéleti tevékenységnek nevezi, melyért jutalmat vár és kap. Jó hazafi. Mikor eszik, nem azt mondja: eszem, hanem: táplálkozom, mert ebben a szóban benne van a haza véderejének fokozására való törekvés. Érdekeit sok, szigorú törvényt védi. Ezeket a törvényeket külső ember nem érti, csak szenvedni. Akkor sem tud köztük eligazodni, ha nem természet-ember. Az elhelyezkedett átlag-ember rendes képviselője, a belül durva, városi úr, vagy a közönyös, érzéketlen szolga, törvényeivel, tudományaival szokásaival és egész különös nyelvvel már előre aláaknázza, a városba vezető utakat, nem harcra kedvből, hanem okosságból. Úgy, hogy törődni se kell a jövevényekkel, mégis legyőzi őket. Hiszen abeteg és holdkóros kiválóságok már az új levegőtől is megzavarodnak.

Egészen bizonyos, hogy furfangos, egészséges parasztok is behajrtják marháikat a brunkebergi kapun Stockholomba, amagukkal hozott ebédet eszik meg, óvakodnak mindentől és mindenkitől, csak addig maradnak a városban, ameddig muszáj és lehetőleg csak pálinkára költenek. De ilyen parasztok Strindbergnél nem szerepelnek.

Az említett, két csoportba tartozó strindbergi alakok szerepét vizsgálva, rendesen azt találjuk, hogy a tehetetlen természet-ember áll a cselekmény közepében, mert csak az ő élete lehet novella tárgy, csak vele érdemes körülményesen foglalkozni. A nyolcvanas években az urak között lehetett különbséget tenni, de a szolgák között nem volt különbség. Az urak között az áll magasabban, aki jobban tudja szolgálait termeltetni. A szolgák mind egyformán, uraik rendelkezései szerint dolgoznak. Ép úgy legázolják a közójük kerülő kiválóságot, mint gazdáik. Nem azért, mintha ők gazdáikkal egyetemben rosszak volnának. Nem rosszak ők, csak átlag, közönséges emberek, akik egymáshoz ragasztott kőházakban laknak. Nem is reciprok ellentétei ők a kiválóságnak. A hős, a gyöngéd természetű, érzékeny, finomtestű Sten Ulfot nem érzéketlen és durva emberekkel találkozik, hanem városi emberekkel. Ezek még jók is hozzá — a maguk módján. A kovács-

legény, a városi tanácsos, a pék lánya, a kolostor főnöke mind gyöngédek hozzá, addig amíg az okos emberek között ez megengedhető, míg nem vétenek saját érdekeik ellen. Csakhogy Sten Ulfot élehetetlen, gyenge, neki többre, segítségre van szüksége. Mivel a segítségért semmit se adhat, a közönséges emberek nem is értik, hogy mit akar. Csudára, egy másik Sten Ulfra volna szüksége, aki szerencsés. Ilyen csuda a Strindberg írásaiban, különösen novelláiban alig egyszer-kétszer fordul elő. A Sten Ulfotok különben természetük szerint mind gyengék, akkor sem segíthetne egyik a másikon, ha egy novellában többen is volnának. És Sten Ulfot meghal, elpusztul, mert nem volt életre való. Már akkor halálra volt ítélve, mikor a világra főtt, mert késett százötven évet. A városba már el kellett jönnie. A közönséges emberekből álló város pedig végzett vele, anélkül, hogy rendkívüliségét vagy halálát észrevette volna.

Strindberg pesszimista, de pesszimizmusa megszűnik, mihelyt a munka, a munkás jövőjét rajzolja. Ott még nem tart, hogy az átlag-munkást, a munkásságot tegye valamelyik műve hőségévé. Még utópiáiban sem tudja meghaladni kora ábrándozóinak álláspontját. Antimilitarizmusa is csak polgári antimilitarizmus. 1885-ben kiadott egyik novellájában egy gyáros a maga kicsi Tcörében már társadalmasítja a termelőeszközöket, azonban arról a fejlődési folyamatról, mely a termelőeszközök általánosításához vezet, semilyen, vagy csak nagyon zavaros fogalmai vannak. Noha ő maga mondja, hogy szeretett mindig kortársa lenni önmagának, máig sem tudott más lenni, mint a nyolcvanas évek társadalmi reformátora. Utolsó forradalmi jelentőségű könyve, a svéd-norvég unió felbomlásának idejében megjelent *Szabad Norvégia*, melyben súlyos csapást mért a mindenáron háborút akaró nagy-svéd pártra, egy pillanatra összehozta őt a háború ellen tüntető, szervezett munkástömeeggel. Hogy a polgársághoz intézett könyvét csak a munkásság értette meg, annak most, utólag is érdekes bizonyossága van. Strindberg nemzetének egyik leghíresebb fia, Sven Hedin, az utolsó napokban hatalmas újságcikkben ünnepelte Ito márki emlékét. A több nagy európai lapban is megjelent cikk olvasásakor megdöbbenve kellett tapasztalnunk, hogy egy aránylag fiatal, polgári családból való ember, egy modern svéd nem veszi észre a japán proletariátust se a békében, se a háborúban! Minden japán katonában a hazaszeretet követni való szimbólumát látja. Végül szégyenli magát honfiai miatt, akik nem szeretnek katonák lenni, akik antimilitaristák! Ott tart Sven Hedin, hogy még ma sem vesz tudomást az osztályharcról és a japán nagyhatalmi militarizmushoz akarja hasonlítani azt a tarka játékszert, mely a svéd népre óriási áldozatokat ró, de az országot három héten túl nem tudja megvédeni. Es ezért dolgozott Strindberg harmincöt éven át annyit.

Ha a nyolcvanas években lett volna Svédországban munkáskérdés és munkásmozgalom, ha ebben az időben lett volna könyvekbe leírt társadalomtudomány, akkor Strindberg épenúgy megértette volna a munkásmozgalmat, az osztályharcot, mint

a hogy megértette és megérezte például a céh-rendszer igazságtalanságait, így azonban még rá se hibáz a szolidaritás nagy jelentőségére. A *Védő*-ben például, Bo, a púpos cinöntő legény, akit munkástársai mind cserben hagynak, az emberséges mester segítségével győz! Ha ez a győzelem nem a haladás győzelme volna a maradiság felett, tehát ha jelentőségével nem nőne túl a novella keretein, akkor csak egy sikerült régi miniatúrral állanánk szemben, melyet megcsodálunk, megdicsérünk és azután elfelejtünk. De ez a középkori történet örökké igaz, örökké aktuális. Ezért jelentőségteljes az író módszere. A becsületes Povel mester szerint a céh szabályait reformálni kell, mert a viszonyok megváltoztak. Mikor Stockholmnak csak nyolcszáz polgára volt, a cinköntő-mesterek számát négyben meghatározó törvény helyes volt, mert megvédte a várost a mesterség-rontóktól. De kétszáz év óta a város polgárainak száma megnégyszereződött, sok kiérdemesült öreglegény is van, illő tehát, hogy a mesterek számát négyről tizenhatra emeljék. A céhmester felháborodva feleli:

„— Nagytiszteletű kannaöntő céh! Nyugtalanságtól és elégedetlenségtől telített időben élünk. Becsületükről megfélemedezett emberek támadni merik azt, amit őseink századokon át jónak találtak. Elfeledkeznek ama jótéteményekről, melyeket épen e most megtámadott állapotnak köszönhetnek, mely állapotokat apáink boldogításunkra és védelmünkre hagytak ránk. Az emberi természetben mindennek védelemre van szüksége. A gyermek csontjait pólya védi a meggömbüléstől. Az asszonyt a férfi védi, a polgárt a katonája és a király védi a katonákat. Miért legyen akkor védtelen a cinkannaöntők céhe? Hiszen az evés után az összes emberi tevékenységek legfontosabbja az ivás. Ádám kezdetben csak vizet tudott inni, Noé már tovább ment egy lépéssel és bort ivott. Megváltó urunknak is innia kellett, mikor kereszten lógott; mind iszunk, fiatalok és öregek, kicsinyek és nagyok, szegények és gazdagok. Már most azt kérdezem: hogyan jutnánk az ivás okozta élvezethez, ha nem volna miből innunk? Hasunkra fekhethetnénk, mint a lelketlen állatok, de akkor nem volnánk többé emberek. (Ebben különbözik ugyanis az ember az állattól.) Azok, akik az ivóeszközöket csinálják a kannákat, melyek a legtökéletesebb ivóeszközök: legnagyobb jötevői az emberiségnek, mert hiszen az embert az állat fölé emelték. A kannaöntőcéh előkelő testület, talán a világ legelőkelőbb testülete és most ezt a mocskokba akarják rántani; leakarják rombolni, amit őseink felépítettek. Egy tollvonással akarják megsemmisíteni azt, amit évszázadok szentesítettek. Mit feleljünk egy ilyen szemérmetlen támadásra?”

A tréfás természetű Bo mesterpróbát végez, noha tudja, hogy nem lehet mester belőle. A rázárt műhelyben új módszerrel önt egy cinkannát. A kanna torkát azonban kiszélesíti, hogy kézzel belenyúlva könnyen tisztogathatni. Ez a forradalmi újítás. A remek elkészül. Már ott is áll a városháza nagytermének asztalán, betakarva egy ruhába. A mesterek a polgármesterrel az asztal mellett ülnek, Bo künn áll a folyosón, de a félig nyitott ajtón át minden szót hall.

— Micsoda komédia ez már megint, mondja a polgármester, jönnek, hogy a mesterpróbát letegyék, mikor úgy sincs szabadhely. Terhelni merik az embert. Egyiknek fel kell, hogy üssük az orrát, hogy a többiek tanuljanak belőle. Na hadd lássuk azt a remek művet, hogy az ördög vitte volna el. Le avval a lepedővel!

— Ott állott a Bo remekműve csupaszon az asztalon.

— A Jézus nevére, mi a csuda ez? Hát tréfát űz az az ember velünk? Kiáltott a polgármester és megvetően nevetett.

— Azt hiszem, hogy ez az edény egész más célra való, nem ivásra, hiszen az ember a fejét is beledughatja.

Povel mester kivételével mind nevettek.

— Hidd be azt a kölyköt, mondta a polgármester.

Bo belépett.

— Hallod öcsém — kezdte a polgármester — borbély akarsz lenni?

— Az nem is olyan lehetetlen, felelte Bo; ha cinolvasztóból tanácsúr lehetett, belőlem is lehet még borbély.

— Ha az ujjad olyan viccesen járna, mint a szád, akkor cinolvasztó is lehetnél — felelte a polgármester. Hogy hívod ezt az edényt?

— A név nem sokat számít, de mivel nem ittam az éjjel olyan sok sört, hát látom, hogy ez egy kanna, felelte Bo.

— A szád nagy, de hogy ilyen ráülésre való edényre van szükség, ha inni akarsz, azt mégse gondoltam.

Povel mester most megszólalt.

— Egy eszméje volt a fiúnak, mikor ilyen szélesre csinálta a kanna torkát.

— Ugyan micsoda eszméje lehetett neki? Halljuk! — mondta a polgármester és a füléhez illesztette a kezét.

— Az eszme az volt, hogy kézzel be lehet nyúlni a kancsóba — felelte Bo.

— Halljátok csak, ez szegény a kezével iszik!

— Ő azt gondolja, hogy be lehet nyúlni kézzel, mikor ki akarják tisztítani a kannát — folytatta Povel mester.

— Micsoda beszéd ez — szakította félbe a polgármester — a kannát ezentúl is ki lehet öblíteni, mint eddig. Különben is ezüstöt tett a cinbe, azért oly fényes és kemény.

— Nem, önt tett bele — mondta Bo.

— Önt? Ezt csak hazudja — mondta a céhmester. — A cin megszürkül az óntól és puha lesz, mint a viasz.

— Igen, a rendes esetekben, de nem, ha hideg öntvényt használnak — mondta Povel mester.

— Hidegöntvényt? Hidegen önteni! Fogjátok meg a fejemet — kiáltott a céhmester; öntsetek egy veder hidegvizet a fejemre, vágjatok eret a fülem mögött; nekem ment el az eszem, vagy te örültél meg Povel? Hogy lehet hideg cint önteni? Ezt biztosan tavaly nyáron tanulta Németországban.

— Nem hideg cint öntenek, hanem hideg formába öntik a cint, felelte Povel mester.

— Vigye el az ördög a formáitokat meg az újításaitokat! Csak azon csudálkozom Povel, hogy te, aki öreg, értelmes ember vagy,

becsapatod magad ilyen fogásokkal. Vigye innen haza legényed a fazekát és ha becsületet akarsz vele aratni, akkor hozd el, mikor tisztességes munkát tud majd végezni!”

E kiszakított darabkák nem Strindbergnek jellemzésére, hanem az ő mai helyzetének megvilágítására szükségesek. Aki így írt 1883-ban, az most némán néz el ama mozgalom felett, melytől nagyobb embertömegek sorsa, jövője függ, mint annak idejében a népvándorlástól.

Előbb ismertetett célja elérésében olyan akadályokkal találkozok Strindberg, melyeket nem háríthat el. Ez és szerencsétlen családi élete kiűzi abból a társadalomból, melynek előbb tagja és megértő szemlélője volt. Minél jobban elszakad a társasélettől, annál szigorúbb lesz kritikája, annál jobban fogy humora. Noha önkéntlenül is felhasználja előbbi segédeszközeit, a tudományokat (ezekről nem is lehet már lemondania), mégis egyre kevésbé becsüli őket. Hogy elválva az emberektől teljesen elmerül a természet csudálatában, a gyönyörködésben elég foglalkozást nem találó agya előtt nyomorúságosán eredménytelennek látszik az a törekvés, hogy némely tudományok egyszerű betűformákban természeti törvényeket, gondolatfolyamatot akarnak kifejezni.

Ebben az időben keletkező műveit, amaz emberi és természeti jelenségek költői felhasználása, kultiválása jellemez, melyek előtt a tudomány mindezideig tehetetlenül áll. Az álomlátás, telepátia, szomnambulizmus. Ebben az időben világra jövő strindbergi alakok rajonganak a zenéért, a gyermekért, a virágért. Különösen a virágra halmoznak temérdek szeretetet. Gyakoriak az olyan alakok, akik megérik a virágok hangulatait, érzéseit. Ezeknek az alakoknak legkitűnőbb képviselője a *Posk* Eleonórája, amint a kis Benjáminnal beszél.*

Benjamin: Hány éves vagy?

Eleonóra: Az én számomra nem létezik Idő, sem Tér; én mindenütt vagyok és sehol sem! Én apámmal vagyok a börtönben és a bátyám iskolájában is vagyok. Anyám konyhájában vagyok és Amerikában levő nővérem boltjában. Mikor a nővéremnek jól megy a dolga, mikor sokat ad el, akkor érzem az ő örömét; ha rosszul megy a dolga, szenvedek. De legjobban akkor szenvedek, ha sokat akar nyerni. Benjamin, téged Benjáminnak hívnak, mert te vagy barátaim legfiatalabbja . . . igen közéjük vegyelek, te érted is akarok szenvedni.

Eleonóra: Én azt is értem, amit a seregélyek beszélnek.

Benjamin: Hisz azok nem tudnak beszélni!

Eleonóra: Hát nem láttál még olyan seregélyt, amelyiket megtanítottak beszélni?

Benjamin: Igen, amelyiket megtanítottak!

Eleonóra: Tehát a seregélyek megtanulhatják a beszédet. Sok van közöttük, amelyik magától megtanulja, amelyik autodidakta . . .

Ezek ott ülnek, figyelek bennünket, megértik anélkül, hogy mi

* *Posk* (Húsvét). I. felvonás.

tudnók és azután utánunk mondják. Most is, mikor jöttem, hallottam, hogy ketten beszélgettek,

Benjamin: Milyen érdekeseket beszélsz! De mit mondtak?

Eleonóra: Igen! „Péter!” mondta az egyik. — „Judás!” mondta a másik. — „Mindegy”, mondta az első. — Fi, fi, fi,” mondta a második. De mondd, észrevetted-e, hogy a pacsirták csak itt, a siketnémák kertjében énekelnek.

Benjamin: Észrevettem, de miért énekelnek csak itt?

Eleonóra: Mert akiknek halló fülük van, azok úgysem értik a pacsirta beszédét, a siketnémák pedig értik . . .

Eleonóra: Jegyezd meg magadnak, hogy az egyik ember látja azt, amit a többiek nem látnak . . . azért ne higgy olyan nagyon a szemeidnek. Nézd ezt a virágot, amelyik itt az asztalon áll . . . Ez egy húsvétliliom, Svájcban terem. Napsugarat ivott, azért sárga a szirma és csendesíti a fájdalmat. . . Épen a virágkereskedés előtt mentem el, mikor megláttam és bátyámnak, Élisnek akartam adni . . . Mikor be akartam menni az ajtón — be volt zárva . . . ma ugyanis konfirmáció van. De mert nekem kellett a virág, hát elővettem az én kulcsomat, és képzeld el, az én kulcsom kinyitotta . . . Bementem . . . Igen, érted te a virágok csendes beszédét? Minden illat egy egész csomó gondolatot fejez ki és ezek a gondolatok megrohantak, és kitágult szemeimmel beláttam e gondolatok műhelyébe, ahová még senki se látott be. Beszéltek nekem az ő fájdalmaikról, gondoljaikról . . .

Egy novellában, *Aki hétkor alszik*-ban, a karmester rózsája szereti a zenét és elhervad, ha rossz indulatú szavakat hall. Az ilyen példákat sokáig folytathatnók.

Nagy magánosságban írta Strindberg azokat a drámákat, melyekben a nagy emberi problémáknak mindig csak egyetlen végzetes, meg nem nyugtató megoldásuk van. Azokba a drámai viszonyokba került embereknek sorsát a viszonyok eldöntötték, bukások olyan biztos, mint annak a halála, aki régen a nürnbergi Vasszűzbe belépett. A kegyetlen acélkarok feltétlenül végeznek vele. A nagy magánosság odaidomította a Strindberg szemét, hogy az élet problémáit — a matematika lebecsülése dacára — olyan egyenletekké próbálja tömöríteni, melyeknek csak egy megoldásuk van. Ez az egy, halálosan biztos megoldás végez az *Apa*, *Haláltánc* és hasonló ilyen darabok hőisével. Ezek a darabok feltétlenül megráznak, de a katarzisz elmarad. A nép itt sikoltva menekült ki e darabok előadásakor a színházból. A nép érzi, hogy az élet eme egyenletei nem igazak. Tudja, tapasztalatból, hogy nagyon sok megoldás van. És a nép nem fogadta el ezeket a darabokat.

Ezért Strindbergnek különben olyan termékeny magánossága a nép számára nagyon terméketlen, hatástalan. Ez azonban nem azt jelenti, hogy a munkástömegek elidegenedtek volna tőle. Még utolsó könyveit is veszik, olvassák. De nem értik, mert egy olyan világról van bennük szó, amelyet ők nem ismernek.

Stockholm, 1909.